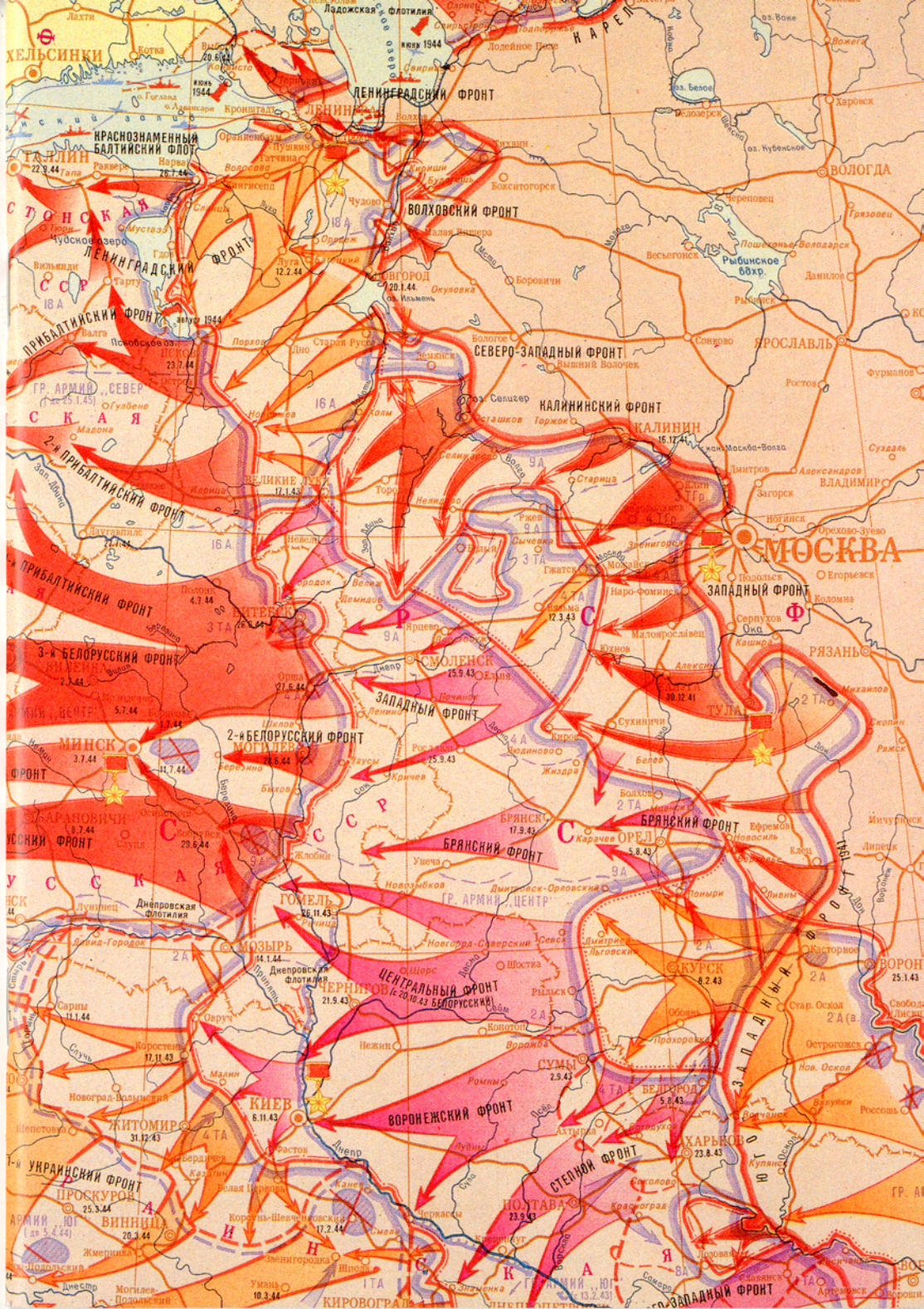

RUSSERNE PAA BORNHOLM. En film af Ole Askman. *Manuskript:* Ole Askman og Ole Henning Hansen. *Research:* Ole Askman, Ole Henning Hansen, Rolf Rønne, Steen Rønne og Thomas Jensen. *Fotografi:* Rolf Rønne. *Dansk filmhold:* Ole Henning Hansen, Steen Rønne, Niels Ishøy, Peter Roos og Philip Sadolin. *Sovjetisk assistance:* Viktor Balkanskij, Juri Tchumakov, Sergei Aksjonov, Vladimir Losev, Sergei Beck, Vladimir Nicolajev, Aleksander Ljubimov. *Arkivfilm og stills:* Viggo Rønne, Rolf Rønne, Steen Rønne, Ernst G. Olsen, Svend Parksø, Algot, Thorvald Nielsen, Poul W. Thorndal, Svend Bidstrup, Niels Andersen, Poul Møller, Ivar Pedersen. *Klipning og lydarbejde:* Ole Askman, Knud Hauge og Charlotte Therkildsen. *Speaker:* Poul Overgaard Nielsen. *En særlig tak for velvillig assistance* fra Bornholms Tidende, Bornholmeren, Bornholms Museum, Bornholms Radio, Bornholms Centralbibliotek, Det danske Filmmuseum, Det kongelige Bibliotek, Universitetsbiblioteket, Rigsarkivet, Land og Folk, Information, Museet for Danmarks Frihedskamp, Nationalmuseets Audiovisuelle Samlinger, Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen, Arbejderbevægelsens Bibliotek, Det dokumentariske Filmarkiv i Krasnogorsk, Ostankino, Moskva, Gosfilmofond, Gostele Radio, Moskva. *Laboratorium:* Teknisk Film Laboratorium. *Produceret af* RB Productions Aps for Gostele Radio, Danmarks Radio og Statens Filmcentral. *Udlejning:* Statens Filmcentral.

RUSSERNE PAA BORNHOLM

En film af Ole Askman

Denne pjece, der er udgivet af Statens Filmcentral, udleveres gratis i forbindelse med forevisning af filmen. Henvendelse hovedkontoret, Vestergade 27, 1456 København K, eller jyllandskontoret, Lundingsgade 33, 8000 Århus C. Layout: Kjeld Brandt. Tryk: Frede Rasmussens Bogtrykkeri, København.

F.v. Rolf Rønne, Ole Askman og Ole Henning Hansen ved Marinemuseet i Leningrad.

Instruktøren om filmen

Det er mere end fyrre år siden, at de to amerikanske atombomber over Japan satte endeligt punktum for Den Anden Verdenskrig. Den krig er også blevet kaldt for »menneskehedens største katastrofe« så det er ikke underligt, at den er det fænomen i menneskets historie, der uden sammenligning er blevet skrevet og filmet og sagt mest om.

Men orker vi at høre mere om den krig?

Og så en detalje som **RUSSENE PÅ BORNHOLM**?

Lad mig citere den navnkundige tyske militærstrateg fra forrige århundrede, generalmajor Karl von Clausewitz: »Krig er ikke blot en politisk handling, men også et politisk instrument; en fortsættelse af de politiske forbindelser med andre midler«.

Selv om disse ord blev formuleret før begreber som »verdenskrig« og »kernekrigen« eksisterede, er de stadig et enkelt og aktuelt udtryk for, at komplicerede politiske situationer i sig selv har indbygget risikoen for at ende i krig.

Og ingen kan idag påstå, at verden er blevet mere fredelig – og man kan heller ikke sige, at vi savner eksempler på politiske komplikationer. Siden Den Anden Verdenskrig er over 20 millioner mennesker dræbt i over 150 krige, og politiske udtryk som »kold krig« og »terrorbalance« er med verdens arsenaler af kernekrigen (der guds hjælpes er så mangfoldige, at planeten jorden og dens indbyggere kan udslettes flere gange) blevet en så absurd realitet, at selv den mest krigeriske logik må forstumme. Og det gør den slet ikke?

Tværtimod. – Nyhedsmediernes er blevet så effektive og krige så almindelige, at vi uden at blinke foran TV-skærmens realiteter er blevet daglige øjenvidner til politik og kriges uhyrligheder. Når resultaterne fra dagens slag efterhånden serveres med samme selvfølgelighed som sportsresultater og vejrmeldinger, kan man let få den tanke, at vi i vores krigsløse og velbjærgede del af verden helt har glemt, eller fortrængt, at selv små og fjerne politiske uoverensstemmelser er forudsætningen for krige, og at selv små og fjerne krige er forudsætningen for store.

RUSSENE PÅ BORNHOLM er historien om en lille del af en stor krig, men den er vores! Og den er historien om, hvordan en kompliceret dansk politisk situation, overfor en kompliceret verdens(krigs)politisk situation, udviklede sig hen over hovederne på danske politikere, og gjorde Bornholm til den eneste danske slagmark siden 1864, og til den sidste europæiske slagmark under Den Anden Verdenskrig.

Ole Askman

Et skridt fra katastrofen

Af Alexander Basov

Krigen i Europa nærmede sig afslutningen. På vestfronten nedlagde de tyske divisioner våbnene over for Storbritanniens og USA's styrker. Den 4. maj underskrev admiral Friedeburg dokumentet om de tyske væbnede styrkers kapitulation i Nordvesttyskland, Holland, Slesvig-Holsten og Danmark. På østfronten afsluttede de sovjetiske styrker den blodige erobring af Berlin. I den baltiske zone satte styrker fra den 2. hviderussiske front over begge Oders to flodarme og nåede den 2. maj frem til havet ved Warnemünde. Derved skabtes en reel mulighed for dannelsen af nye »lommer« af fjendtlige styrker på øerne Usedom og Rügen, der havde givet dækning for Peenemündeområdet, hvorfra nazisterne affyrede V-2 raketter.

Muligheden for at der dannedes denne »lomme« bekymrede den øverstbefalende for den hviderussiske front Rokossovskij og den øverstbefalende for den baltiske flåde Tributs. Begge regnede med, at for at standse krigshandlingerne i Mecklenburg-Schwerin og den vestlige del af Østersøen var det nødvendigt at foretage landgang på Rügen og Bornholm. Men overkommandoens hovedkvarter gav ikke sin tilslutning til landgangen, fordi evakueringen af tyskere fra de isolerede brohoveder og alle øvrige krigshandlinger til søs på dette tidspunkt indskrænkedes. Det sidste blev forklaret ved, at alle krigsskibe og større transportskibe ifølge ordre fra Dönitz op imod den 3. maj skulle gøres klar til at blive sænket eller ødelagt. Men signalet til at udføre denne ordre fulgte ikke. Friedeburg og Dönitz accepterede kravene fra den britiske feltmarskal Montgomery om at overgive alle skibene uskadte, mens han til gengæld opfyldte deres ønske om at give mulighed for at udnytte skibene til evakueringen af Værnemagts styrker og flygtninge fra øst. Dermed skærpede Montgomery en situation, der opmuntrede tyskerne til at forsætte kampene uden endog at oplyse den sovjetiske overkommando herom.

Fra den 5. maj steg antallet af militære sammenstød til søs på ny og modstanden fra de tyske styrker i de isolerede »lommer« voksede.

Den 7. maj mødtes den sovjetiske marskal Rokossovskij og den britiske feltmarskal Montgomery. Den sidstnævnte informerede om de tyske væbnede styrkers kapitulation i Nordvesttyskland og Danmark. Men de tyske

skibe, som med udgangspunkt i havnene i den engelske besættelseszone var i fuld aktivitet, fortsatte krigshandlingerne. Efterretningstjenesten lagde mærke til, at der i disse dage ikke blot var et betydeligt antal skibe og både på havet, som var travlt optaget med at transportere tropper, men også, at der var en stor ophobning af dem i havnene på Bornholm. Et ultimatum fra den sovjetiske overkommando om omgående at kapitulere blev over radioen på tysk sendt til garnisonen på Bornholm på den tyske Østersøkommandos bølgelængde, men der kom ikke noget svar. For at knuse modstanden fra den tyske garnison måtte der enten gennemføres et massivt luftangreb

Alexander Basov var kaptajn i den russiske Østersø-flåde og deltog i landgangen på Bornholm. I dag er han historiker i Moskva.

eller foretages en landgang. Før bombardementet af de fartøjer, som havde søgt tilflugt i Bornholms havne, blev øens befolkning advaret over radioen. Den 7. og 8. maj gennemførte kampfly et luftangreb på havnene og sænkede 11 fartøjer. Desværre blev der ødelagt nogle bygninger og der var ofre blandt befolkningen.

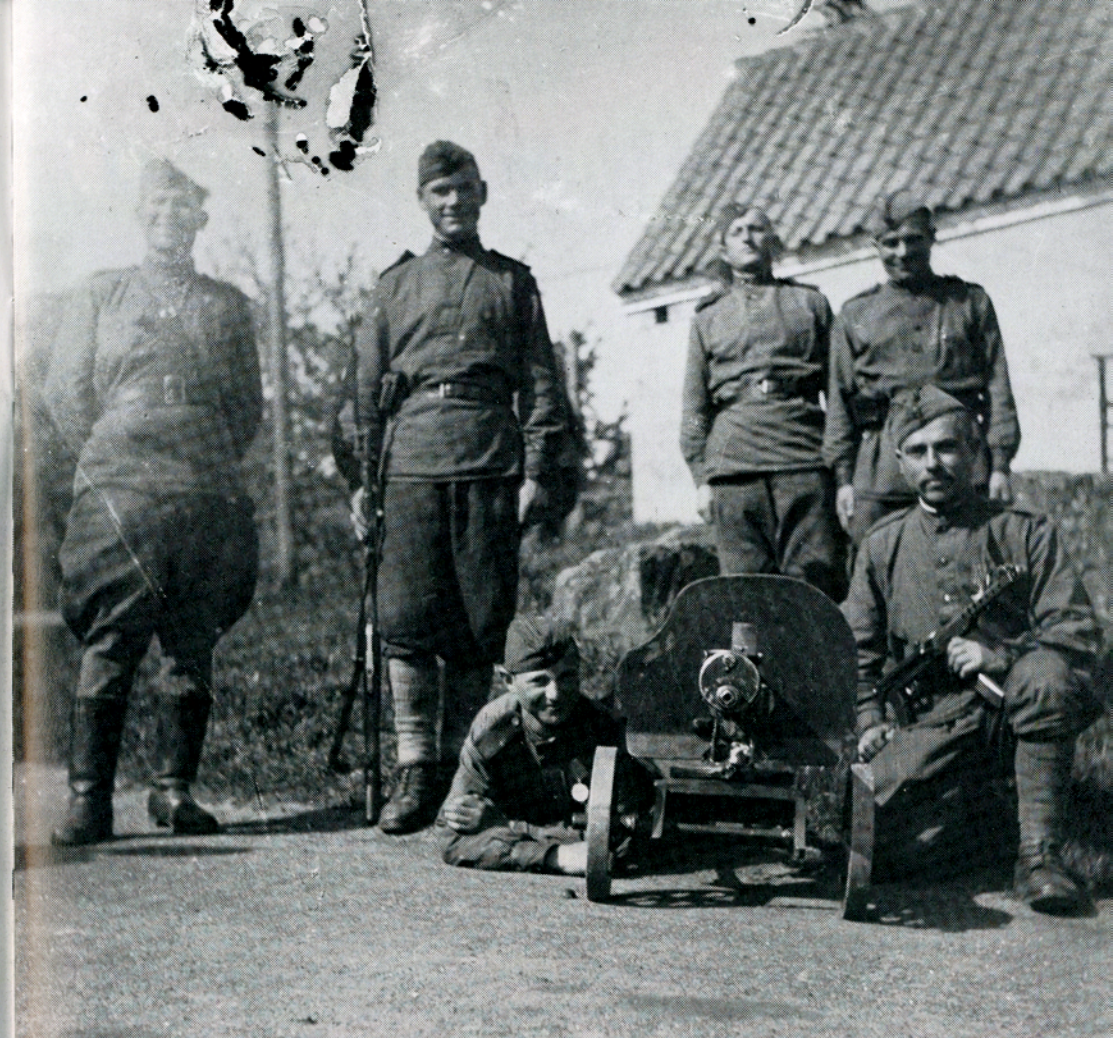
Den 8. maj 1945 kl. 22.43 (mellemeuropæisk tid) underskrev repræsentanter fra den tyske overkommando i Berlin dokumentet om betingelsesløs kapitulation for alle væbnede styrker. Deri blev det aftalt i enkeltheder, at i tilfælde af at nogle tyske væbnede styrker ikke ophørte med at gøre modstand, måtte Den Røde Hærs overkommando så vel som De Allierede Styrkers overkommando »tage sådanne straffeforanstaltninger eller andre skridt, som de anså for nødvendige«.

Den centrale radiostation i Flensborg sendte Dönitz' ordre om at standse alle kamphandlinger fra kl. 1.00 den 9. maj tysk sommertid.

Alle tjenestegørende instanser inden for hæren, flåden og luftvåbnet og også afdelingerne af SS fik ordre til at forblive i deres stillinger og ikke sænke eller beskadige fartøjer eller flyvemaskiner. Alle øvrige befalinger, som efter kl. 1.00 den 9. maj blev udstedt af Den Røde Hærs overkommando og De Allierede styrkers overkommando, skulle udføres.

Den 9. maj kl. 15.30 gik fem sovjetiske torpedobåde med et kompagni marineinfanterister under kommando af kaptajn Sjavtsov ind i Rønne havn for at modtage den tyske garnisons overgivelse. Repræsentanter for garnisonens chef, general Wuthmann afslog at nedlægge våbnene og truede med at nedkæmpe de sovjetiske marinesoldater. Sjavtsov advarede om, at hvis garnisonen ikke overgav sig, ville der blive rettet et luftangreb mod alle militære mål. Samtidig blev der sendt et radiotelegram til Moskva: »Forslag om at overgive øen er ikke accepteret af modstanderen. Det forberedes at overføre et artilleriregiment til øen«.

På dét tidspunkt vidste hovedkvarteret, at radiostationen i Rønne dirigerede skibenes bevægelser og evakueringen, at der på øen var ophobninger af transportskibe, og at sovjetiske fly og marinefartøjer blev mødt med organiseret beskydning fra tyske skibe i konvojer. Det er derfor klart, at overkommandoens hovedkvarter reagerede hurtigt og bestemt ved at give ordre til at landsætte en styrke på Bornholm, der var tilstrækkelig stor til at tvinge den tyske garnison til at kapitulere – et artillerikorps bestående af mindst to divisioner (i virkeligheden befandt der sig én – den ufuldstændige 18. sovjetiske division).

Russiske soldater ved brandstationen i Gudhjem. Optaget midt i maj 1945.

Sådan er historien om den militær-politiske afgørelse, der blev taget på fredens første dag – fremtvunget af krigens omstændigheder.

Landsætningen af de sovjetiske styrker på Bornholm stabiliserede situationen i den vestlige del af Østersøen, hvor de tyske skibe og andre former for fartøjer fortsatte deres bevægelser indtil den 15. maj. Landsætningen kvalte de pronazistiske gruppers aktiviteter i de tyske havnebyer og skabte betingelserne for oprettelsen af forbindelsen til søs med den sovjetiske besættelseszone der.

9. maj 1945. Russiske soldater på jernbaneterrænet ved Gudhjem station.

Senere fulgte en ti måneders tilstedeværelse på Bornholm af en sovjetisk division (ufuldstændig) og grupper af småskibe. Fra sovjetisk side var der ingen som helst indblanding i øens indre anliggender. Der var ikke en eneste konflikt af betydning med befolkningen eller myndighederne. De sovjetiske styrkers tilstedeværelse skulle ophøre, så snart nødvendigheden heraf var forbi.

Den danske regering, der var optaget af indenrigsproblemer, men som også måtte tage hensyn til de engelske troppers tilstedeværelse i Jylland og på Sjælland, rejste først i slutningen af februar 1946 spørgsmålet om de sovjetiske troppers tilbagetrækning fra Bornholm.

Den sovjetiske regering erklærede sig parat til at trække tropperne tilbage, såfremt Danmark »med sine egne styrker, uden nogen som helst deltagelse af udenlandske tropper vil besætte Bornholm og i fuldt omfang indføre sin egen administration på den«.

Den 8. marts 1946 erklærede den danske regering sig parat til at indføre sin administration på øen.

Den 5. april 1946 forlod de sidste sovjetiske militærpersoner det gæstfrie Bornholm. Enogfyrre år efter bemærker vi, at de sovjetiske troppers ophold på Bornholm ikke har kastet en skygge over den gensidige respekt, der altid har præget de århundredgamle forbindelser mellem vore to lande.

Den tyske kommandant på Bornholm

*Af redaktør Thomas Jensen,
Bornholms Tidende*

Den 4. marts 1945 ankom Kapitän zur See (kommandør) *Gerhard von Kamptz* til Rønne for at overtage posten som kommandant på Bornholm. Med sig havde han klare ordrer fra den tyske flådechef, storadmiral Dönitz, om at udbygge øens forsvar og holde den mod eventuelle russiske angreb.

Bornholm havde under hele krigen været et fredeligt etapeområde med en begrænset garnison under kommando af ældre reserveofficerer fra marinen, men den russiske storoffensiv, der indledtes i januar, havde fået den tyske Østfront til at bryde sammen, og det ændrede også Bornholms stilling. Nu væltede Den røde Hær frem og afskar hele landområder med hundredetusinder af tyske soldater og civile, der ikke havde mulighed for at flygte over land mod vest.

Dönitz så det nu som sin hovedopgave ved hjælp af marinen af redde flest mulige tyskere fra Kurland, Østprøjsen og Polen fra russisk fangenskab, og en armada af alle mulige fartøjer lige fra de få tilbageværende store krigsskibe til gamle passagerlinere, udflugtsfartøjer, fiskekuttere og flodpramme blev sendt til den østlige Østersø for at anløbe de havne, der endnu var på tyske hænder og som var overfyldte med flygtninge fra baglandet.

Bornholm var dermed blevet frontområde. Kun ved at holde øen længst muligt, kunne masseevakueringen gennemføres, og derfor valgte Dönitz en af sine mest erfarne og pligtro officerer til at overtage kommandoen på Bornholm. Den 43-årige højt dekorerede kommandør og mineekspert havde under krigen løst adskillige vanskelige opgaver, men var blevet hårdt kvæstet, da hans skib i 1942 blev sænket i Kanalen af britiske fly. Da Dönitz tilkaldte ham, gjorde han tjeneste i marine-overkommandoen i Berlin med den særlige opgave at fremme mandskabets kampmoral.

Billede overfor: F.v. redaktør Thomas Jensen, Bornholms Tidende, fru von Kamptz og f.hv. Kapitän zur See Gerhard von Kamptz under filmoptagelserne i sidstnævntes hjem i Kiel.

Nedenfor: Fregattenkapitän von Kamptz fotograferet under krigen. Fik ridderkorset i 1940.

På Bornholm tog von Kamptz med stor energi fat på at opbygge et forsvær mod russerne, men opgaven syntes uløselig. Der manglede våben, ammunition og mandskab, og såvel kommunikations- som transportmuligheder var særdeles begrænsede. Alligevel lykkedes det von Kamptz i løbet af marts at tilføre øen »lidt over 1000« mand, deriblandt et antal marineartillerister samt nogle artilleripjecer, der blev anbragt i hastigt opkastede stillinger, hvor russiske landgangsforsøg kunne ventes.

I løbet af april skulle von Kamptz få langt flere soldater til Bornholm, end han havde drømt om, fordi skibe bragte tusinder af soldater fra Østfronten til øen, hvorfra de ikke kunne komme videre, men deres kampværdi var ringe, fordi der var tale om oprevne enheder af vidt forskellig art, der skulle have været genopstillet i den vestlige del af Tyskland. Ingen forståelse for sine problemer, og navnlig var forholdet til *amtmand P. Chr. von Stemmann* anspændt. Amtmanden havde været vant til at forhandle med ret så føjelige reserveofficerer, der blot ønskede at få tingene til at glide, men nu mødte han en benhård, beslutsom frontofficer, der var travlt optaget af at løse en i virkeligheden uoverkommelig opgave.

De to lærte aldrig at forstå hinanden, og bortset fra de direkte interesse modsætninger, var årsagen indlysende. Begge var – ja, det må siges – lige prøjsiske af sind og lige utilbøjelige til at fire på principper og værdighed.

Efter at meddelelsen om den tyske del-kapitulation over for Montgomery var indløbet, foreslog amtmanden, at von Kamptz blot kapitulerede til ham. Den tyske kommandant betragtede nærmest forslaget som en dårlig spøg. Dels drømte han ikke om at overgive sig blot på grundlag af en meddelelse i en fjendtlig radio, dels lå det ham fjernt at forhandle militære anliggender med en civil, dansk embedsmand – og endelig taltes der i de ordrer, han senere fik fra Værnemagtens overkommando, blot om våbenhvile med Montgomery. En ny ordre præciserede, at overgivelse kun måtte ske til englænderne, og at transporterne til søs skulle løbe videre.

En senere tids mulighed for at vurdere dokumenter og forhandlingsreferater viser, at von Kamptz bedømte situationen korrekt. Del-kapitulationen over for Montgomery den 4./5. maj drejede sig kun om et begrænset frontafsnit, omfattende bl.a. Danmark. Kampen fortsatte andre steder i særdeleshed mod Øst, og Tysklands endelige kapitulation på alle fronter og dermed også over for russerne, blev først forhandlet senere og med ikrafttræden ved midnat 8./9. maj.

Da von Kamptz i løbet af den 6. maj modtog officiel ordre fra Marine-Oberkommando Ost(see) om betingelsesløs overgivelse til englænderne, var han helt indstillet på at parere ordre. Problemet var blot, at englænderne ikke kom. Den 7. maj nåede forlydender om den endelige kapitulation von Kamptz, men den egentlige ordre til at indstille kampen også mod russerne med virkning fra midnat 8./9. maj indtraf først i løbet af den 8. maj. Også denne ordre fulgte von Kamptz. Da russiske styrker landede i Rønne den 9. maj om eftermiddagen mødte de ingen modstand.

Skrøner om den fanatiske tyske kommandant, der ville fortsætte en privat »heltekamp« på Bornholm er derfor uden baggrund. Der er ganske enkelt tale om en officer, der fulgte de givne ordrer til punkt og prikke, ikke alene fordi det var praksis der, hvor han kom fra, men også fordi ordren om at holde Bornholm længst muligt mod russerne, forekom ham velmotive-ret. Så længe Bornholm var på tyske hænder, kunne evakueringen til søs fortsætte, og det betød, at næsten to millioner tyskere i perioden januar-maj 1945 blev reddet fra russisk fangenskab, heraf over 200.000 i maj-dagene.

BORNHOLM –

4./10. maj 1945

– en øjenvidneskildring

Uddrag af Mariella Zeuthens dagbogsnotater

Nylars Præstegaards Forpagterbolig
Kristi Himmelfartsdag D. 10.05.1945

Kære Børn og andre,

Jeg vil prøve paa, om jeg skal kunne faa samlet sammen lidt af det, som vi har oplevet fra i Fredags Aften. I vil ikke kunne faa nogen Forestilling alligevel om de sidste Dages Forvirring, Gru, Uhygge og Sorg – national Sorg. De første Dages – fra Fredag Aften til Mandag Formiddag til 5 Minutter i eet (da gik Bornholmeren i Staa) – Fest og Glæde har I ogsaa oplevet, men saa glipper Forstaaelsen, og det gør den nu næsten ogsaa for mig.

Fredag Aften var vi sammen hos Iversens til Bibeltid, da det glade Budskab om Freden kom; og vi kunde knap fatte den dejlige Nyhed; men hvor vi dog følte os befriede og lettede. Næste Morgen fik vi jo Flaget op, og det var slet ikke bare Lørdag, men Lørdagen var blevet til den gladeste Festdag, vi har oplevet siden de første Børnehjælpsdages Tid. De 2 grimme Bunkers paa Store Torv var besat, behængt og belejret af glade Børn og Unge; og et helt nyt Gadebillede var opstaaet. Smaa raske – rigtig benzindrevne Biler for gennem Gaderne med de nu atter fremkomne uniformerede Betjente, der blev hilst med begejstrede Hurraraab.

Men endnu mere betagende var Synet af alle de blaa Armbind, der betegnede Frihedsraad og Frihedskæmpere. Og Armbindene

sad paa Personer, som man slet ikke anede, havde noget med Frihedskæmpere at gøre. Disse unge Frihedskæmpere gik saa stolte rundt med deres Staalhjelme, Rifler eller Revolvere og saa ellers deres daglige Kluns. Der var Per Milner, Aksel Hansen, Palle Olsen, Poul Arne Smith, Niels Kofoed og andre af en heldigvis lidt ældre Aldersklasse. Saa var der Frihedsraadet ledet af Kiedt, Overlæge Olsen, Palle Wist og andre, og det var jo saa spændende at se, hvem der gik med det pæne blaa Baand.

Hvor var vi glade, og vi snakkede med hinanden og nikkede og smilede og havde straks ogsaa lidt ondt af de stakkels Tyskere, der nu var det helt slagne Folk og skulde hjem til deres mishandlede Land, selv mishandlede, fordi de kun kendte Krigshaandværket og med deres Ungdom uden Uddannelse i noget som helst andet end i at skyde og gaa i Geled baade bogstaveligt og aandeligt.

Og den næste Dag kom Søndagen, den var lige saa festlig. Vi fejrede Freden med dejlig Middag hos Kilberg sammen med Fru Kofoed og havde næsten nu kun een Bekymring, nemlig om Henrik var kommet fra Frøslev, og den udfriedes vi fra, da Fru Nørregaard ringede, at hun havde haft Telefon fra Aage, der sammen med Kaj og Henrik var kommet til Kbhvn.

Det blev Mandag, og man begyndte at nyde igen den dejlige Dag, der indlededes med en Telefonopringning fra Henrik, der jo var glad og begejstret. Om Søndagen havde Fritz Olsen ringet fra Nexø og sagt, at de ikke vilde komme hjem hertil Mandag, for de vilde blive hos deres Forældre, for »nu kom det jo«, og jeg slog det hen med den sædvanlige Bemærkning, at der jo nu var Fred o.s.v.; men han var overmaade skummel og trist, og vi forstod det ikke helt.

Men nu kom altsaa Mandagen; Far og jeg sad og spiste Frokost og talte om Henrik og hans Glæde, og vi havde hejset Flaget for Norges Befrielse, og saa var det, det begyndte. Vi hørte først Maskingeværer og Flyvere og fjernere Bombenedslag, og vi gik ind i den lille bitte Slags Mellemgang mellem Spisestuen og Anretterværelset, og saa begyndte Helvede. Far og jeg stod trykket op til hinanden, og det bragede og brasede og splintrede ned om os. Det blev kulsort, og den øredøvende Larm, der ledsagede de indledende

Neksø 7. maj 1945 – kort efter bombardementet.

skrækkelige Bump eller Bang, skelnedes som en Blanding af Træ, der splintrede, Glas, der knustes, og Sten, der raslende styrtede ned.

Da Larmerne stilnede lidt af, vilde vi gaa ind i det brandfrie Rum, og vi prøvede at bane os Vej over de frygtelige ruiner af Husets Døre og Glas og Sten. Fra Kælderen kaldte Lily »Hjælp, hjælp«. Vi fik hende op. Hun var kulsort og helt forstyrret og havde faaet et stort 5 cm langt og lige saa bredt Saar paa Armen, vist ret overfladisk, men det saa væmmeligt ud, og selv var hun helt ude af sig. Vi fik hende trukket med ind i det brandfrie Rum, hvor Frk. Hansen ogsaa stod. Der var vi under endnu et par Angreb, og da det syntes at være holdt op, listede vi ud for at se paa Ødelæggelserne.

Det var frygteligt, helt umuligt at tænke sig. Fuldræfferen havde ramt i Holms Have lige foran Huset og lidt hen i Retning af vores. Holms Hus var helt sunket sammen og en fuldkommen Ruin, en Samling Stenbrokker, hvor der laa og svømmede en Del

Tøj, Sengetøj og Gangklæder. Tøj er aabenbart det eneste, en Bombe skaaner. Og vores eget!!! Ja, I kan næppe fatte det, og jeg ved næsten ikke, hvor jeg skal begynde. --- Naturligvis var alle Ruder knust; men ikke alene Ruderne. Sprosserne eller Tremmerne eller hvad de nu hedder, var knækket, enkelte Vinduer helt løftet af, og nogle af Karmene var trykket ind. Gardinerne hang, flænsede og flagrede, mens Gardinstængerne var revet ned. – Og Spisestuen, hvor vi for faa Minutter siden havde siddet og spist!!! Alt var Kaos. Loftet styrtet ned, Buffet og Dragkiste rykket ud paa Gulvet hen til Bordet; den ene Reol røget ind i Dagligstuen, hvis Fløjdøre var Pindebrændte. Den store Havedør med Karm og det hele laa halvt ude i Haven. Hvor knust Klaveret var, har vi endnu ikke kunnet skønne over. I Køkkenet har vi heller ikke været. Adgangen dertil var spærret af Porcelainsskabet, der var væltet over mod den modsatte Væg, alt Porselain i Skaar paa Gulvet og over det hele et ubegribeligt Lag af Kalk og Støv og Splinter af Glas og Træ. I Forstuen saa der lige saadan ud. Noget af de grønne Døre var slynget ud gennem Dagligstuens knuste Vinduer i Haven. Trappen med Gelænder og Møblerne stod. I Dagligstuen var Armlænet til den lille Sofa slynget hen paa Chatollet, men fraset Murbrokker var Møblerne nogenlunde. Mine kære Urtepotteplanter havde paa en mærkelig Maade slynget sig om Vindueshasperne, mens Urtepotterne naturligvis var knuste. Kontorenden var bedst bevaret; men *hver* dør var sønderslaaet; selv den svære Egetræs-Gangdør var løftet af men nogenlunde hel.

Vi turde endnu ikke gaa ovenpaa, men vovede os ud paa Gaden for at se de frygtelige Virkninger af Bomben. Vi saa temmelig forfærdelige ud selv, snavsede af Kalk og Støv, Far med lidt Blod ned ad Kinden og jeg med et »hvidt« Forklæde fuldt af Blod fra Lilys Saar. Derude paa Gaden var der straks blevet fuldt optaget af C.B.ere, Frihedskæmpere, Brandmænd, Sanitetsmænd og alle mulige andre. En kom løbende. »Er der nogen saarede her?« Men da han saa os staa friske, for han videre hen til Holms, hvor de var stærkt i Gang med at grave muligt saarede eller døde ud. Saa kom en af de Hollændere, der var i tysk Tjeneste, og som boede i Theatret til, og spurgte: »Verwundet?« og saa tvang jeg Lily ud til ham, og et Øje-

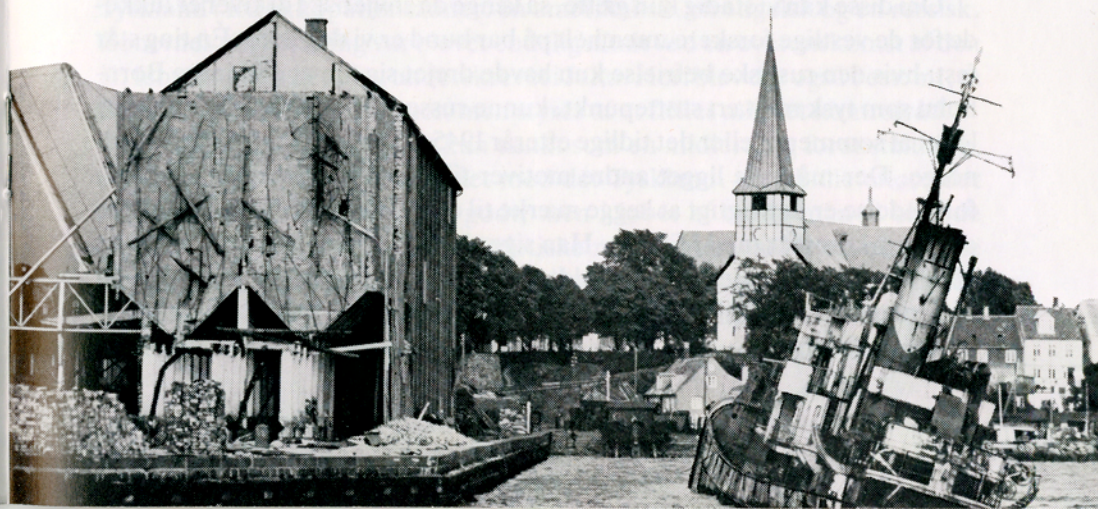
blik efter kom hun tilbage fint indbundet, og da der i det samme kom en Lægebil, blev hun puttet i den og kørt til Sygehuset; hvor hun er havnet, aner jeg ikke endnu.

Ved Holms Hus gravede de med febrilsk Iver og i alle Ruinerne fandt de Fru Holm død – Hovedet knust, Hr. Holm døende, Else frygtelig lemlæstet, og Knud Elektrikeren laa død – med knuste Lunger paa vores Bunker, til hvis Rum han ikke var naaet. De blev kørt væk, og de gravede videre, da vi oplyste dem om, at ogsaa Aage plejede at holde Middag hjemme. Han var der nu heldigvis ikke, og lille Annie havde leget længere oppe i Gaden, saa hun var frelst.

Dagen efter døde Kaptajn Holm og Else, efter at hun under store Lidelser havde faaet amputeret Benet; men Læger og Sygeplejersker havde ogsaa ventet – og haabet – at det stakkels lemlæstede Barn maatte dø.

Vadskehus og Muren mod os var der slet ikke mere. Den øverste Etage paa Pakhuset var væltet ned, og Gaden var spærret af Murbrokker. – Vi gik ad den nye Dør ind i Haven, og derfra saa det hele om muligt endnu værre ud. Hele Annelises Værelse hang ud over Spisestuen, Etagesengene i Splinter, men holdt sammen af Sengeklæderne. Strømper flagrede paa de mærkeligste Steder. Badeværelset var der vist; det har vi endnu ikke faaet undersøgt. Fra Madvigs 1. Etage var et helt aabent Rum med knuste Senge og Møbler, og hvor Holms Hus altsaa havde været, var der nu en aaben Losseplads.

Rønne 7. maj 1945 – kort efter bombardementet.

Bornholm set i det internationale perspektiv 1945-46

Af Viggo Sjøqvist

På Jalta-konferencen i februar 1945 formulerede præsident Roosevelt de bevingede ord om »det mærkelige tilfælde Danmark«. Dermed mente han sandsynligvis, at Danmark ene af alle tysk-besatte lande havde fået en særlig skæbne ved først at føre en forhandlingspolitik over for besættelsesmagten og således blive skånet for de værste rædsler for derefter gennem en aktiv modstandsbevægelse at svinge over på de allieredes side – uden dog fuldstændig at opgive forhandlingspolitikken. Denne usædvanlige balancepolitik kunne nok fortjene betegnelsen: et mærkeligt tilfælde. Men alt faldt på sin rette plads efter den tyske kapitulation den 5. maj 1945 – bortset fra Bornholm, der nu og 11 måneder frem blev »det mærkelige tilfælde«.

Dette havde intet at gøre med omstændighederne ved befrielsen, der alle var en naturlig følge af krigens gang og Bornholms geografiske beliggenhed. Det mærkelige lå i det relativt langvarige forløb af de russiske troppers »midlertidige« ophold på øen og de motiver, der lå til grund herfor.

Om disse kan vi stadig kun gætte, så længe de sovjetiske arkiver er lukkede for de vestlige forskere, men helt på bar bund er vi dog ikke. Én ting står fast: hvis den russiske befrielse kun havde drejet sig om at eliminere Bornholm som tysk militært støttepunkt, kunne russerne godt have forladt øen i løbet af sommeren eller det tidlige efterår 1945, sådan som det skete i Nordnorge. Der må have ligget andre motiver til grund for opholdet. I denne forbindelse er det vigtigt at lægge mærke til en replik, som en af de russiske officerer kommer med i filmen. Han siger bl.a.: »vores tilstedeværelse var af midlertidig karakter og fremkaldt af den militære nødvendighed – Ja, og af den militære situation i Tyskland, netop i Tyskland, hvor der stadig var uløste problemer.«

Fotograferne Rolf og Steen Rønnes søster Gunvor mellem to russiske soldater.

Det er især de sidste sætninger, man skal hæfte sig ved. Hvordan var da den militære situation i Tyskland foråret 1945? Den var præget af to forhold: den ene bestod i, at de allierede fra vest og øst var i færd med at besætte hver tomme tysk jord, og den anden at der siden sommeren 1943 havde eksisteret en plan, oprindeligt udarbejdet af den britiske generalstab, der inddelte Tyskland i tre okkupationszoner: en amerikansk, en engelsk og en russisk. Zonernes udstrækning var blevet endelig aftalt ved en overenskomst af den 11. februar 1945, der blev underskrevet i Jalta. Heri blev det også bestemt, at Berlin skulle inddeles i zoner, men styres af et fælles allieret kontrolråd.

Denne zoneinddeling var kun tænkt som en midlertidig foranstaltning, indtil en fredsaftale blev indgået med det Tyskland, der skulle afløse det nazistiske rige. Såvidt var alt godt, men i løbet af marts måned blev de vestallierede klar over, at den sovjetiske regering, uanset hvad der måtte være aftalt i Jalta, ikke ville anerkende andre regimer end pro-sovjetiske og kommunistiske i Polen og Rumænien. Det betød i praksis, at vestmagterne intet ville få at sige i disse og formentlig i andre østeuropæiske lande.

Kronprinseparrets besøg på Bornholm 18.-19. juni 1945. T.v. amtmand von Stemmann og i baggrunden general Korotkov.

Det var især den britiske regering, der reagerede skarpt på denne ensidige sovjetiske politik i Østeuropa. Churchill foreslog amerikanerne, at de vestallierede tropper før russernes ankomst skulle rykke så langt ind i den sovjetiske zone, at de kom til at stå på en linje fra Stettin til Berlin for således at tvinge russerne til nye forhandlinger om Østeuropa. Denne plan harmonerede fortræffeligt med feltmarskal Montgomerys ønske om at blive Berlins erobrere. Militært set var der intet til hinder for vestmagternes fremrykning, *forudsat* at den kun blev midlertidig. Men Churchills plan gik netop ud på at blive stående dybt inde i østzonen, indtil en ny og mere tilfredsstillende aftale var truffet med russerne. Når dette var opnået, ville tropperne blive trukket tilbage til de tidligere aftalte zonegrænser.

Svagheden ved planen var, at man ingen sikkerhed havde for, at russerne ville gå med til en ny aftale, men at det på den anden side var givet, at de ville betragte fremstødet som en alvorlig provokation. Nu blev det hele ikke til noget, fordi amerikanerne bestemt modsatte sig den britiske plan. Den amerikanske hærledelse ville hurtigst muligt have krigen i Europa afsluttet for at kunne samle alle kræfter om at gennemtvinge Japans kapitulation. Risikoen for en vest-østlig konfrontation, der dog næppe ville have ført til en åben konflikt, dertil var alle parter for krigstrætte, drev således over.

Det er uvist, hvor meget den sovjetiske regering har vidst om briternes hensigter, men helt uvidende kan den umuligt have været. Det har formentlig været usikkerheden om de vestallieredes hensigter, der har fået russerne til at tøve med at rømme Bornholm.

Bornholm under anden Verdenskrig

– set fra amtmandsembedet

Affhv. landspræsident, dr. jur. Erik Andreas Abitz

Den tyske besættelse

Bornholms historie har ofte formet sig anderledes end den øvrige del af Danmarkshistorien. Ikke mindst i krigs- og krisetider. Øens særlige beliggenhed har bevirket, at begivenheder udefra kommer direkte til den uden at være formidlet af fællesdanske oplevelser. Dens forbindelser med omverdenen er meget sårbare under alle ekstraordinære politiske forhold.

For at løse vanskelige situationer fik amtmanden (der før 1970 som en del af sit embede var formand for det folkevalgte amtsråd) tildelt særlige opgaver, som gik ud over en amtmands sædvanlige administrative funktioner.

Dette skete under første verdenskrig og gentog sig i 1939-45, da jeg var kontorchef ved amtmandsembedet.

Ved den tyske besættelse af Danmark i 1940 forstærkedes vanskelighederne. De etablerede minefelter var til stor gene for skibsfarten, og oliemangelen bevirkede efterhånden, at de store motorskibe i rutefarten måtte erstattes af små forældede dampskibe. Desuden blev alle telefonsamtaler under besættelsen aflyttet af tyskere, og visse emner kunne overhovedet ikke berøres. Enhver kan forestille sig, hvad dette betyder – ikke mindst for embedsmænd, der har behov for at holde sig i kontakt med myndighederne i København, ofte når der er opstået akutte problemer, som skal løses hurtigst muligt.

Allerede i efteråret 1940 blev der ved en særlig – indtil videre hemmelig – kongelig resolution givet *amtmanden bemyndigelse til at udøve alle statslige funktioner som et ministerium*, hvis Bornholms forbindelse med den øvrige del af landet blev afskåret.

Bemyndigelsen blev dog kun få gange aktuel under den tyske besættelse, nemlig i dagene omkring den 29. august 1943, da den danske regering trådte

tilbage, og departementscheferne overtog administrationen af landet, og i juli 1944 under folkestrejken. I begge tilfælde var afbrydelserne kortvarige, men allerede bemyndigelsens tilstedeværelse skabte en særlig situation for amtmanden i forhold til befolkningen og andre myndigheder.

Også i forhold til den tyske besættelsesmagt indtog amtmanden en særstilling. Amtmand Stemanns holdning var naturligvis i overensstemmelse med regeringens. Den gik ud på, at det tyske militær var i landet efter aftale med den danske regering, og at de danske myndigheder skulle medvirke til at løse problemerne i samarbejde med de tyske militære og civile myndigheder.

Ved deres ankomst meldte de skiftende tyske militære chefer sig til amtmanden, og når der senere opstod vanskeligheder, blev de forhandlet mellem amtmanden og den tyske kommandant.

Kontakten mellem amtmanden og den tyske chef var normalt god. Den lettedes ved, at Bornholm det meste af besættelsestiden var langt fra kri-

Erik Abitz fotograferet under filmoptagelserne og da amerikanske og engelske officerer besøgte russerne på Bornholm 28. juli 1945. T.v. for Abitz oberst Strebkov og Regitze von Stemann, amtmandens datter.

gens fronter. Der var derfor kun få tyske soldater, for størstedelen ældre reservetropper. Deres chefer var ligeledes af reserven, og deres indstilling bar præg af, at de havde udfyldt civile stillinger i mange år mellem de to verdenskrige.

Takket være dette gode forhold kunne amtmanden løse mange konflikter på fredelig vis og stort set sikre, at tyskerne overholdt de aftaler, der var truffet med den danske regering. Dette gjaldt også i tilfælde, hvor modstandsfolk var kommet i vanskeligheder. Selv da Gestapo anholdt de bornholmske polititjenestemænd, lykkedes det amtmanden at få dem løsladt, så de blev fri for at blive sendt til de tyske koncentrationslejre, der kostede så mange af deres kollegers liv eller sundhed.

Der var derfor i det store og hele forholdsvis rolige forhold det meste af tiden under den tyske besættelse. Det var også i overensstemmelse med modstandsbevægelsens interesser, da Bornholm var vigtig for visse flugtruter til Sverige.

Det tyske sammenbrud

Der skete en brat ændring i marts 1945. Krigen kom nu nær på Bornholm. Den røde armé trængte de tyske tropper tilbage langs nordkysten af Polen og Østtyskland. Flygtninge kom til Bornholm i stigende omfang. Også antallet af tyske soldater voksede. Der kom en ny kommandant, *kommandørkaptajn v. Kamptz*. Han var kommet for at føre krig og ikke for at sørge for, at den tyske besættelse foregik uden gnidninger.

Han gik straks i gang med at sætte øen i krigsmæssigt beredskab. Uden at søge kontakt med amtmanden eller andre danske myndigheder, og uden at tage hensyn til de regler, der i besættelsestiden havde udviklet sig om fremgangsmåden i sådanne tilfælde, beslaglagde han arealer til militære anlæg, befæstningsværker, kanonstillinger, flyveplads osv. og bygninger til det stigende antal tropper. Han krævede bl.a. at overtage De gamles Hjem, alderdomshjemmet i Rønne, uanset at sociale institutioner ellers efter alle aftaler skulle holdes fri for tyske beslaglæggelser.

Da han endelig sidst i marts henvendte sig til amtmanden, søgte denne at få ham til at følge de gældende regler, vel vidende, at jo mere man fra dansk side kunne trække de påtænkte foranstaltninger i langdrag, des større var chancen for, at krigens afslutning gjorde dem overflødige. Med en vis ret fremhævede v. Kamptz, at hans udgangspunkt var, at Bornholm nu snart ville blive inddraget i krigszonen eller i hvert fald blive totalt afspærret fra omverdenen. Sin manglende interesse for danskernes reaktioner afslørede han, da amtmanden under et senere møde henstillede til ham, at de tyske soldater undlod at synge, når de marcherede gennem gaderne.

Det vil jeg ikke, svarede han, enten synger vi eller også skyder vi. v. Kamptz havde magten og kunne bestemme, hvornår han ville bruge den. Amtmanden og de andre bornholmske myndigheder søgte imidlertid at trække sagerne i langdrag ved at henvise dem til myndighederne i København, som da undertiden kunne klage til chefen for de tyske myndigheder i Danmark, dr. Best, for at få ham til at skride ind. Alle danskere regnede nu med, at krigens afslutning var nær.

Den 18. april tilkaldte v. Kamptz imidlertid amtmanden til at møde hos

Under optagelserne til filmen. Repræsentanter for frihedsbevægelsen på Bornholm. F.v. Poul Møller, fyrmester Jacobsen, Tønnes Wickmann og Ib Espersen. Frihedsbevægelsen spillede en afgørende rolle ved den illegale transport af sabotører, flygtninge og våben til modstandsbevægelsen i Danmark.

sig i den tyske lejr i Galløkken, og da amtmanden tøvede med at efterkomme denne invitation, fik han at vide, at han ville blive afhentet, hvis han ikke kom frivilligt. Ved sin ankomst fik han at vide, at dr. Best nu havde bemyndiget ham til at foretage, hvad han ville til Bornholms forsvar, således at fremtidige henvendelser fra danske myndigheder til dr. Best var nyteløse. V. Kamptz fremsatte herefter en række nye krav. Amtmanden, der ikke skjulte, at han regnede med, at krigen snart var forbi, var meget forbeholden. Visse krav, f.eks. at få politiets fortegnelser over indregistrerede motorkøretøjer, kunne i hvert fald ikke imødekommes med det samme.

To dage efter forsvandt motorregistret ved et natligt indbrud på politistationen. Modstandsbevægelsens folk havde visse evner til at foretage den slags.

Det vakte naturligvis ophidselse hos tyskerne, som omgående arresterede mig, der havde deltaget i mødet hos v. Kamptz. Men det fik han jo ikke noget motorregister af.

På dette tidspunkt var der over 10.000 tyske soldater på Bornholm, og der kom stadig flere, hvortil kom mange civile flygtninge. Det var mange i forhold til den lokale befolkning på ca. 48.000, og det betød selvfølgelig en stigende belastning af de lokale ressourcer.

Men en endnu større tilstrømning truede. I Weichselområdet var 100.000 tyske soldater indesluttet af de russiske styrker, og såvel russerne som tyskerne rettede nu opmærksomheden mod Bornholm. Den 23. april

gav den russiske flådeminister styrkerne i Nordtyskland ordre til at forberede sig på at erobre Rügen og Bornholm snarest, og omkring 1. maj besluttede chefen for de indesluttede tyskere at evakuere dem ad søvejen. Bornholm skulle bruges som mellemstation.

På Vestfronten rykkede de allierede frem med det resultat, at de tyske styrker den 4. maj overgav sig til Montgomery. Denne overgivelse gjaldt også de tyske tropper i Danmark, men blev først underskrevet den 7. maj med ikrafttræden den 9. maj kl. 0.00. Netop den 4. maj gav den russiske flådeminister ordre til, at nu skulle Rügen og Bornholm under alle omstændigheder tages.

Samtidig var tyskerne gået i gang med evakueringen fra Weichselområdet. Den 6. maj kom den tyske general Wuthmann med sin stab og 6-800 mand disciplinerede soldater, der skulle stive kampånden af hos de nu ca. 14.000 mand, der befandt sig på øen.

I København var den nye danske regering tiltrådt den 5. maj. Den modtog straks henvendelser fra såvel amtmanden som modstandsbevægelsen på Bornholm om, at der måtte komme repræsentanter for Montgomerys styrker til øen for at modtage overgivelsen af de tyske styrker her. Trods indtrængende henstillinger fra såvel statsminister Buhl som udenrigsminister Christmas Møller nægtede general Dewing, der den 6. maj var ankommet til København som chef for de engelske styrker i Danmark, at gøre dette. Det havde han ikke bemyndigelse til, og den danske regerings anmodning om hjælp til Bornholm gik derfor videre til Churchill og Eisenhower.

Endnu før denne henvendelse havde givet resultat, kastede russiske bombemaskiner den 7. maj kl. ca. 12 bomber over Neksø og Rønne, hvorved 10 mennesker blev dræbt og nogle huse og skibe i havnen i Rønne blev ødelagt. Senere på dagen blev der nedkastet russiske flyveblade, der opfordrede til overgivelse af øen og den tyske garnison inden næste dag kl. 10 i Kolberg.

Dette udløste selvfølgelig stor aktivitet fra såvel amtmanden som modstandsbevægelsens ledere, navnlig indtrængende henstillinger til v. Kamptz om at overgive sig og sine folk til russerne.

Dette afviste han totalt. Han havde modtaget ordre fra overkommandoen om, at krigen mod russerne skulle fortsætte, for at redde flest mulige tyskere »fra bolschevikernes slaveri«. Sin personlige holdning havde han så sent som den 5. maj demonstreret, da det blev meddelt ham, at en såret oberstløjtnant, der lå på sygehuset i Rønne, havde udtalt, at det var godt, at

Russiske soldater på kirkepladsen i Gudhjem. Maj 1945.

Tysklands nederlag var nær. Han blev omgående stillet for en krigsret, dømt til døden og henrettet.

Under disse omstændigheder var der ikke andet at gøre end at evakuere Rønne og Neksø. De var derfor uden indbyggere, da det store bombardement fandt sted den næste dag.

Der skete derfor intet tab af menneskeliv, men de materielle ødelæggelser var så store, at de i forhold til byernes størrelse var større end dem, de store tyske byer havde lidt under hele krigen! I alt blev ca. 1/3 af Rønnes og Neksø's ca. 14.000 indbyggere husvilde, og de fleste af dem, der ikke blev det, måtte i kortere eller længere tid efter deres tilbagekomst til de ødelagte byer leve i mere eller mindre beskadigede huse. Den danske regerings henvendelse til den øverstkommanderende for de vestallierede styrker i Euro-

på, general Eisenhower i Frankrig havde således ikke givet noget resultat. Først den 8. maj, samme dag som bombardementet fandt sted, havde man fra hans hovedkvarter forespurgt i Moskva, om man der havde noget imod, at der blev sendt en engelsk styrke til Bornholm for at modtage tyskernes kapitulation. Denne blev først besvaret af russerne den 10. maj med en meddelelse om, at de nu selv havde sat sig på denne ø.

Russerne på Bornholm

Den 9. maj efter middag ankom de første russiske tropper til Rønne havn i fem små hurtigbåde. Deres chef, *major Antonic*, ønskede først at tale med »partisanerne«, modstandsbevægelsens repræsentanter, dernæst henvendte han sig til general Wuthmann og v. Kamptz, der begge omgående blev sendt til Kolberg for at underskrive kapitulationen.

Derefter mødtes major Antonic med amtmanden og de øvrige lokale myndigheder på Rønne rådhus. Her fremsatte han en højtidelig og efter danske begreber noget svulstig udtalelse. Den var tydeligvis udarbejdet på forhånd og gav bl.a. udtryk for det sovjetiske folks store taknemmelighed over for det danske folk for danskernes milde og elskværdige modtagelse.

Han erklærede dernæst, at selv om »al magt tilhørte ham som kommandant«, ville de russiske tropper ikke blande sig i de danske indre anliggender, hvis det ikke krævedes af russiske militære hensyn. Det vigtigste for ham og for os var imidlertid at få alle tyskere væk fra Bornholm.

Det samme sagde hans efterfølger som chef for de russiske styrker på Bornholm, *oberst Strebkof*, som tilføjede, at russerne ville blive her til den sidste tyske soldat havde forladt øen.

Dette kunne vi heldigvis medvirke til, og i løbet af de følgende dage sørgede direktøren for det bornholmske dampskibsselskab Torkil Lund og direktør Milner for de bornholmske jernbaner for, at alle skibe og fiskerbåde, der fandtes på Bornholm, blev samlet i Rønne havn. Herfra transporteredes i løbet af kort tid ikke alene alle tyske soldater, men også alle civile flygtninge til Kolberg. Det var en stor lettelse og en stor fordel for hele landet, når man tænker på de mange tusinde tyske flygtninge, der i den øvrige del af landet var en stor belastning for det danske samfund.

Da skibene kom tilbage, var det imidlertid en tilsvarende stor skuffelse, at de ikke alene medbragte et stort antal russiske soldater, men også materiel og forsyninger af enhver art, som tydede på, at de ville slå sig mere varigt ned på øen.

*Gudhjem. Fotograf Viggo Rønne i snak med major Knobboff.
T.h. bødker Johannes Jensen.*

Ikke mindst takket være oberst Strebkof udviklede der sig i den kommende tid et udmærket forhold mellem de danske myndigheder og det stigende antal russiske soldater, som ankom i takt med borttransporten af tyskerne. Også befolkningen i almindelighed havde nemt ved at komme i kontakt med de russiske soldater, der efterhånden blev stationeret ude på øen. En stor del af dem var dog indkvarteret i den tidligere tyske lejr på Galløkken, hvor de levede en ret isoleret tilværelse.

Oberst Strebkof blev på Bornholm, så længe der var russiske soldater på Bornholm. Som chef afløstes han af skiftende generaler, der alle ved deres ankomst gentog meddelelsen om, at russerne kun var her midlertidigt og ville forlade øen, når de militære forhold tillod det.

Det var hele tiden klart fra dansk og russisk side, at russerne var her som allierede og kun befandt sig her i den anledning. Der var naturligvis i det daglige mange store og små problemer, som skulle løses i samarbejde med

de danske myndigheder. Mangelen på et fælles sprog bevirkede, at der til stadighed måtte være tolke til rådighed til hjælp for både russere og danskere. Der var få og ubetydelige gnidninger, ikke mindst når man tænker på, at der i de 11 måneder, russerne var her, formentlig befandt sig 6-8.000 soldater, som var påvirket af, at de i henved 4 år havde levet under krigsforhold. Jeg tror, at alle, der havde med de ledende officerer at gøre, desuden havde meget positive oplevelser af den menneskelige kontakt med disse.

Den største vanskelighed var usikkerheden om, hvorvidt russerne ville forlade Bornholm, og hvor længe de i bekræftende fald ville blive. Udtalelserne var ofte lovende, men vi kunne ikke altid føle os sikre på, om de svarede til virkeligheden. Ikke mindst i den store politik sker der ofte bratte ændringer. »Forholdene er ikke længere de samme«, hedder det, »nu foreligger der en ny situation«.

Der var derfor en stor glæde for alle, da vi fik meddelelse om, at de sovjetiske tropper ville forlade Bornholm i begyndelsen af april 1946. De 11 måneders ophold, der var begyndt så uhyggeligt, var forløbet uden mislyd og sluttede i gensidig forståelse.

Men *hvorfor* forlod russerne Bornholm, er der mange, der spørger. De blev jo så mange andre steder. For én, der levede op og ned ad dem i 11 måneder, er det nærliggende at svare: »Det sagde de hele tiden, de ville!« Selv om man i den tid, der gik, undertiden kunne blive utålmodig og nervøs, er forklaringen på forsinkelsen måske blot, at der *måtte* gå lang tid med at demobilisere de millioner, som russerne havde under våben i maj 1945. Der var sikkert mange, der trængte til at komme før hjem, end de soldater, der hyggede sig på Bornholm.

Nogle storpoltiske kendere har andre forklaringer, og det er vist svært at sige, hvis forklaring, der er bedst. Interessant er det imidlertid, at en af de betingelser, som russerne stillede for at tage fra Bornholm var, at den danske regering lovede, at den selv ville forsvare øen mod ydre fjender. Det lovede den, og det vil den forhåbentlig være i stand til at opfylde også i fremtiden.

Litteratur

Anglo-Danish Relations and Germany 1933-45. Susan Seymor, Odense Universitetsforlag 1982.

Da fornuften sejrede. (Det britiske udenrigsministeriums politik overfor Danmark under 2. verdenskrig). Frank Esmann Jensen Fremad, 1972.

Danmark mellem øst og vest. Mette Koefod Bjørnsen og Tage Kaarsted. Politikens forlag, 1979.

Danmark og Sovjetunionen 1944-49. Mary Dau Dansk udenrigspolitisk instituts skrifter, Munksgaard 1969.

Danmarks Frihedskamp (hæfte 11). (Modstandsbevægelsen på Bornholm – Danmarks grænseland mod øst). V. Kjødtt Bogforlaget Nutiden, 1945.

Danmark under 2. verdenskrig. Christmas Møller Nyt Nordisk Forlag/Arnold Busk, 1945.

Dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik 1945-49. Jack W. Jensen og Søren H. Pedersen Gyldendal, 1978.

Dansk udenrigspolitik efter 1945. Bertil Heurlin Gyldendal, 1971.

De danske Ministerier 1929-53 (bind III). Svend Thorsen og Tage Kaarsted Pensionsforsikringsanstalten/Nyt Nordisk Forlag, 1977.

Den Kolde krig. Jørgen Hagel og Knud Rosdahl Gyldendal, 1975.

En dansk embedsmands odysse P. Chr. von Stemmann (Amtmanden) Gyldendal, 1961.

En centrum i periferien Jørgen H. Barfoed W. Dams Boghandel, Rønne, 1976.

Foden i døren. (Danmark mellem Sovjetunionen og England 1944-45). Erik Thostrup Jacobsen Odense Universitetsforlag, 1984.

Fra kapitulationsdagene 1945. (Kriegstagebuch Wehrmachtbefehlshaber Dänemark 20. april – 26. maj 45) Johan Hvidtfeldt Rigsarkivet/G.E.C. Gad, 1985.

Hemmelig alliance (bind II, kapitel 24 og 25). Jørgen Hæstrup Thanning og Appel, 1959.

Hjælpen til Rønne og Nexø. (I anledning af bombardementerne den 7. og 8. maj 1945) Bornholmskomiteen, 1952.

I Bornholmernes tjeneste Redaktion: H. Stenbæk Bornholms Tidendes Bogtrykkeri, 1966.

Korstog i Europa Dwight D. Eisenhower Eiler Wangels forlag, 1948.

Landgangen på Bornholm, (Baggrunden for landgangen set med sovjet-russiske øjne – med noter af redaktør Thomas Jensen)
Kaptajn A. Basov
Antikvariat Richard Levin, 1976.

Omkring Tysklands fald
Henrik V. Ringsted
Thanning og Appel, 1946.

Russerne og Bornholm. (Bornholm, besat – bombet – befriet, bind 1 og 2)
Børge Høgh
Ernst G. Olsens Forlag, 1947.

Sovjetunionens diplomati under 2. verdenskrig.
Vilnis Sipol
Sputnik, 1984.

The Road to Berlin (Stalins War with Germany)
John Erickson
Weidenfeld and Nicolson, London, 1983.

Østersøen (geografi, økonomi, havret, forsvar, sikkerhed)
Redaktionskomité: Helge Kroon, Klaus Carsten Pedersen, Villads Villadsen, P. H. J. Borberg, Niels Jørgen Haagerup, Peter Ilsøe.
Schultz Forlag/Det Udenrigspolitiske Selskab, 1979.

Leningrad 1986. Russiske krigsveteraner fra Bornholm er af det danske filmhold inviteret til billedbanket.

MEDDELELSER

Udg. af Danmarks Frihedsraads Lokalkomiteé paa Bornholm. Ansvarshavende: Pressesekretær B. Høgh-Nielsen
14. Maj 1945 Nr. 1

Frihedsraadet arbejder med Betolkningens Tarv for Øje

FRIHEDSBEVÆGELSEN paa Bornholm er bygget op som i det øvrige Land med en Lokalkomiteé og en Ledelse for Modstandsgrupperne, der er spredt over hele Øen.

I Aarevis har Modstandsbevægelsen kæmpet og arbejdet „under Jorden“, og denne Periode fandt sin Afslutning Lørdag d. 5. Maj Kl. 8 om Morgenen, da Frihedsbevægelsen efter Ordre overtog Ordenens Opretholdelse i By og paa Land. Det lykkedes at opretholde Ordenen og at internere de Personer, der havde forbrudt sig mod Fædrelandet under den tyske Besættelse. Interneringen skete efter de Retningslinier, som Frihedsraadet havde fastsat for hele Landet.

Vort Arbejde med at opretholde Ordenen blev yderst vanskeligt, da vore to største Byer Rønne og Nexø udsattes for Bombardementer. Efter Mandagens to Bombardementer maatte man Natten til Tirsdag medvirke til Total-Evakueringen af Rønne og Nexø, i høj Grad støttet af Befolkningens enestaaende Holdning.

Alle Vanskeligheder, som fulgte i Bombardementernes Spor har man maattet løse efter bedste Evne. Da vore Folk var udmattede, fik vi Hjælp derved, at vore Modstandsgrupper udvidedes ved Indkaldelser af tre Aargange af Bornholms Værn. Disse tre Aargange staa ligesom Modstandsgrupperne under Ledelse af vor Regionschef.

Ved den russiske Landgang indtraadte atter en ny Situation.

Forholdene har bragt med sig, at vore Opgaver er blevet større end nogen kunde forudse, og Lokalkomiteéen har maattet tage Bemyndigelser langt ud over det oprindelige tænkte.

Det er os magtpaaliggende ved denne Lejlighed at udtale vor bedste Tak til den bornholmske Befolkning for den Tilid, der er vist Frihedsbevægelsen, og vi beder samtidig Befolkningen være forvisset om, at vi vil søge at løse den resterende Del af vore Opgaver paa en Maade, der er vor Ø og vort Land værdig.

Frihedsraadets Lokalkomiteé.

